

Hood H.O.

Research of negative experiences children of junior school age: psychodiagnostic context

The article suggests a battery of psychodiagnostic techniques, which give an opportunity to study the negative experiences children of junior school age and factors that predetermine their occurrence. Particular emphasis is placed on the study of negative experiences associated with social factors: the introduction of a child to school, change in social status – a student; type of activity – training; interpersonal relationships in school environment (peers, teacher) and parents.

Key words: *junior schoolboy, psychodiagnostic methods, social factors*

УДК 159.9.316.6

ПАЛЬКО ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології, директор Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Ужгород

**ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВЧИТЕЛІВ-СЛУХАЧІВ КУРСІВ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

У статті здійснено комплексне психодіагностичне дослідження професійної рефлексії вчителів, з'ясовано рівні сформованості професійної рефлексії та визначено технології, за яких відбувається активізація спеціально організованого навчання в умовах післядипломної педагогічної освіти. Одним з важливих психологічних засобів розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти є тренінг. Запропонована програма тренінгу з розвитку рефлексії, яка складається з трьох взаємопов'язаних навчальних модулів: 1) «Рефлексія: сутність, складові та чинники розвитку»; 2) «Афективно-оцінна складова розвитку рефлексії вчителів» (спрямована на формування позитивного ставлення вчителів до розвитку рефлексії через актуалізацію мотивів самопізнання, саморозвитку, саморегуляції та самоконтролю); 3.) «Регулятивно-процесуальна складова розвитку рефлексії вчителів – удосконалення вмінь і навичок педагогів щодо здійснення та розвитку рефлексії у професійній діяльності відповідно до визначених в авторській моделі критеріїв і показників. Активними методами тренінгу виступили – мозковий штурм, групова дискусія, інтерактивні вправи тощо.

Ключові слова: *рефлексія; професійна рефлексія; вчителів-слухачів курсів післядипломної педагогічної освіти; критерії; тренінг*

Актуальність теми. Розвитку рефлексії вчителя належить особливе місце в системі післядипломної педагогічної освіти, яка за своїм призначенням орієнтована на професійне вдосконалення. Однак практика

засвідчує про недостатнє стимулювання творчої активності фахівців, самопізнання та самовдосконалення, що ґрунтуються на рефлексії. За цих умов чимало кількості учителів не спроможна достатньо осмислити свої професійні дії, повною мірою визначати цілі з урахуванням конкретної професійної ситуації; вибрати адекватні форми організації навчання учнів з огляду на рівні їхнього психічного розвитку, співвіднести власний професійний розвиток із цілями педагогічного процесу.

Наведене обумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками, серед яких: недостатня орієнтованість науково-педагогічних працівників післядипломної педагогічної освіти до застосування сучасних технологій навчання.

Аналіз літературних даних та постановка проблеми. В останні десятиліття активно розроблялися ідеї професійної педагогічної рефлексії в теорії та практиці освіти (Б. Вульф, Ф. Кортхаген, М. Марусинець, В. Сластьонін та ін.); у дослідженні групових процесів (М. Найдъонов, І. Семенов та ін.); рефлексивні процеси в контексті готовності фахівця до творчої самореалізації та подальшого самовдосконалення (Є. Клімов, Л. Карамушка, В. Семиченко та ін.); дидактичний аспект проблеми професійної рефлексії та її розвитку в післядипломній освіті (В. Метаєва та ін.). Разом з тим, технології розвитку рефлексії вчителів загальноосвітніх навчальних закладів в умовах післядипломної педагогічної освіти як важливого чинника їх професійного вдосконалення та самореалізації, попри всю актуальність, не були предметом спеціального дослідження.

Мета статті – обґрунтувати технології розвитку рефлексії вчителів у процесі спеціально організованого навчання в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток здатностей до рефлексії у вчителів – слухачів підвищення кваліфікації невіднайшов належної уваги в працях учених. Підтвердженням цьому є теоретичний аналіз спеціальної літератури та проведення емпіричних зрізів, які підтверджують достатньо низький відсоток здатностей вчителів до рефлексії /саморефлексії. психодіагностичними методиками: «Хто я?» (М. Куна – Т. Мак-Партланда); проєктивна методика «Шлях успішного вчителя» (М. Марусинець); «Потреба у розвитку рефлексії (М. Марусинець); «Мотиви професійної діяльності вчителя загальноосвітнього начального закладу» (авторська модифікація методики О. Бондарчук, Л. Карамушки); «Ставлення вчителя до професійної діяльності та її рефлексії» (авторська модифікація методики «Незавершені речення»); «Особливості сприяння розвитку рефлексії вчителів в умовах

післядипломної освіти» (авторська модифікація методики М. Марусинець); опитувальник «Рефлексія у діяльності вчителя» (авторська модифікація методики М. Марусинець); методику рефлексивності А. Карпова; Шкала самомоніторингу М. Снайдера.

Отримані нами результати моніторингу слухачів післядипломної педагогічної освіти у кількості 415 осіб, дали можливість ранжувати їх за трьома рівнями. Високий рівень когнітивної складової розвитку рефлексії за критерієм «усвідомленість» виявлено у десятої частини досліджуваних. Переважна більшість учителів, котрі мають середній і низький рівні когнітивної складової, меншою мірою усвідомлюють сутність, особливості й чинники розвитку рефлексії, її роль у педагогічній діяльності, необхідність поєднання рефлексії з активністю в різних сферах життєдіяльності тощо.

У переважної більшості респондентів констатовано середній рівень афективно-оцінної складової за критерієм «позитивне ставлення». З'ясовано, що в досить великій кількості досліджуваних учителів слабо виражені мотиви самопізнання і саморозвитку (рефлексивні мотиви) порівняно з іншими групами мотивів. Їм притаманне невизначене, а іноді, й негативне ставлення до педагогічної діяльності та її рефлексії, крім того, в них недостатньо актуалізована потреба у розвитку рефлексії.

Низький рівень регулятивно-процесуальної складової (критерій «дієвість») відзначено майже у половини вчителів. Цим досліджуваним бракує рефлексивності, самоконтролю у міжособистісній взаємодії, а також умінь і навичок здійснення рефлексії у професійній діяльності. Констатовано недостатню рефлексивну активність частини педагогів у процесі підвищення кваліфікації щодо вивчення себе і своєї професійної компетентності, аналізу своїх почуттів і досвіду опанування нових знань тощо.

Рівні розвитку рефлексії вчителів загальноосвітніх навчальних закладів

Критерій розвитку рефлексії	Рівні розвитку рефлексії (кількість досліджуваних у %)		
	високий	середній	низький
Усвідомленість	9,2	76,8	14,0
Позитивне ставлення	13,8	78,7	7,5
Дієвість	4,6	55,3	40,1
Загальний показник	4,8	75,4	19,8

Як свідчить загальний показник, наведений у таблиці, високий рівень розвитку рефлексії відзначено у 4,8 %, а низький – у 19,8 % вчителів. Значна кількість учителів (75,4 %) характеризується середнім рівнем розвитку рефлексії.

Цікавим є у розвитку рефлексії з'ясування *гендерно-вікових особливостей* вчителів: жінки мають дещо вищі, ніж чоловіки, рівні розвитку рефлексії за критеріями «усвідомленість» і «дієвість», передусім у вікових групах 30 – 40 і 41 – 50 років. Натомість учителі-чоловіки відзначаються вищим рівнем розвитку рефлексивних мотивів ніж учителі-жінки.

Виявлено відмінності в розвитку рефлексії вчителів залежно від *організаційно-професійних чинників*, зокрема від *спеціальності* педагогів. Так, мотивація до рефлексії у професійній діяльності достатньо виражена у вчителів природничо-математичних дисциплін, дещо менше у вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін, і, меншою мірою – у вчителів початкової школи. Виявлено статистично значущі відмінності між рівнями розвитку рефлексії залежно від *типу* навчального закладу: у вчителів загальноосвітніх закладів нового типу рівень розвитку рефлексії вищий, ніж у вчителів, котрі працюють у традиційних навчальних закладах.

Констатовано недостатнє сприяння розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти передусім через недостатній рівень психологічної готовності викладачів до такого виду діяльності.

Викликає занепокоєння і той факт, що лише незначна кількість опитаних нами респондентів (23,5 %) зазначили відсутність перешкод до вдосконалення фахового рівня, а серед чинників, які заважають фаховому вдосконаленню, опитувані, як правило, указують суто зовнішні: брак часу (46,6 %), велику кількість функціональних обов'язків (17,9 %), нерозуміння керівництва (7,6 %), недостатність інформаційно-методичного і нормативно-правового забезпечення (4,8 %), матеріальні проблеми (3,9 %), стан здоров'я (3,1 %) тощо. Така екстернальність у поєднанні з підвищеним рівнем тривожності, який, за нашими даними, можна констатувати більше, ніж у 60% педагогів, може призвести до ригідності, нездатності сприймати нові думки, необхідності отримувати докази своєї правоти за будь-яких умов, що само по собі є досить сильним конфліктогеном і потребує психологічної корекції. Метою психологічної корекції в розвитку рефлексії є на нашу думку психологічні засоби, які доцільно використовувати в умовах післядипломної педагогічної освіти.

Це можливе через спеціально організовані *соціальні впливи в умовах післядипломної педагогічної освіти*, що ініціюють такі соціально-психологічні механізми особистісного розвитку як наслідування та ідентифікація в ситуації *спілкування рівних за статусом груп*, що мають спільні цілі, досягнення яких вимагає *спільної діяльності*, і які підкоряються єдиним правилам. Йдеться про [5 та ін.]: *можливість розширення репертуару ролей, програвання ролей, що вважаються властивим вчителям з розвинуеною здатністю до рефлексії; власний приклад* викладачів ППО, які демонструють здатність до рефлексії власної професійної діяльності; *пряме навчання* за рахунок розширення системи уявлень педагогів та доповнення її новими елементами знань про рефлексію та особливості її розвитку; *«психологічне щеплення»* [19], іншими словами, надання індивіду інформації, що попередньо готує його до можливих негативних наслідків або труднощів на шляху розвитку рефлексії, зокрема, небезпеку надмірного занурення у внутрішній світ і зменшення активності у зовнішньому світі; *контекстне навчання* через інтерпретацію результатів діяльності педагога у процесі підвищення кваліфікації таким чином, щоб актуалізувати в нього прагнення до розвитку рефлексії тощо.

Одним з важливих психологічних засобів розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти є тренінг, оскільки саме в тренінгу є можливим моделювання міжособистісних комунікацій конструктивного характеру, коли, як зазначає В. Москаленко, в індивіда з'являється можливість об'єктивувати свою суб'єктивність, самосвідомість, самооцінку, потребу в зовнішньому виявленні свого внутрішнього духовного стану тощо [12].

Узагальнюючи сказане вище, доходимо висновку про те, що саме під час підвищення кваліфікації учитель має змогу розвивати рефлексивні вміння. Але, ми розуміємо, що не завжди це вдається робити, оскільки існують психолого-педагогічні проблеми розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти: недостатня кількість годин, відведених на психологічний компонент підвищення кваліфікації вчителів, дефіцит активних та інтерактивних форм навчання, які забезпечують розвиток умінь рефлексивного аналізу професійної діяльності. Вказана сукупність особливостей визначила необхідність складання корекційної програми розвитку рефлексії вчителів, у якій ми враховували результати досліджень та переваги різноманітних психологічних засобів розвитку рефлексії вчителів [14].

Психологічна програма розвитку рефлексії розрахована на 36 годин

(із них – 24 аудиторних години і 12 годин самостійної роботи), і складається з трьох взаємопов'язаних навчальних модулів: *модуль 1.* «Рефлексія: сутність, складові та чинники розвитку» (8 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи) спрямований на розвиток когнітивної складової, зокрема, сприяння усвідомленню вчителями особливостей здійснення та розвитку рефлексії; важливості поєднання рефлексії з активністю в різних сферах життєдіяльності; *модуль 2.* «Афективно-оцінна складова розвитку рефлексії вчителів» (8 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи) спрямований на формування позитивного ставлення вчителів до розвитку рефлексії через актуалізацію мотивів самопізнання, саморозвитку, саморегуляції та самоконтролю; *модуль 3.* «Регулятивно-процесуальна складова розвитку рефлексії вчителів» (8 годин аудиторних і 4 – самостійної роботи) передбачав удосконалення вмінь і навичок педагогів щодо здійснення та розвитку рефлексії у професійній діяльності відповідно до визначених в авторській моделі критеріїв і показників.

Наведемо групу активних методів роботи, описаних у програмі, які застосовувались у процесі тренінгової роботи : «криголами», «мозкові штурми» («Що таке рефлексія?» та ін.), групові дискусії («Якою є роль рефлексії в діяльності вчителя?» та ін.), виконання інтерактивних вправ, спрямованих на усвідомлення вчителями ролі рефлексії та складових її розвитку для успішної професійної діяльності тощо.

Модифікований варіант криголаму «Знайомство» [1] був організований наступним чином: учасники ставали у коло; ведучий, представляючись, передавав будь-якому учаснику невеликий м'ячик; той, хто отримував м'яча, називав своє ім'я, продовжував фразу: «Я працюю...» та оголошував будь-яку річ, що подобається, пов'язуючи її з кольором свого теперішнього настрою. Наприклад: «синє море», «помаранчевий апельсин», «сіра чапля», «білий сніг» тощо. Окрім сприяння у налаштуванні на подальшу роботу ця вправа дозволяє діагностувати настрій кожного учасника на початку групової взаємодії. Також вдало відбувається «Знайомство» з використанням запитання "Як про Вас говорять колеги?", яке відразу налаштовує учасників тренінгу на актуалізацію завдань, які ми хочемо реалізувати у процесі його проведення.

Інтерактивна вправа «Сніжинка» актуалізувала для учасників важливе завдання тренінгу – необхідність рефлексивного аналізу власної поведінки у різних сферах життєдіяльності. Для виконання учасникам пропонувалося взяти аркуш паперу, скласти та вирізати сніжинку

відповідно до інструкцій тренера. По закінченню вчителі роздивлялись власні сніжинки та сніжинки інших, звертаючи увагу, наскільки сильно вони відрізнялись одна від одної.

Під час вивчення очікувань тренінгу учасники заповнювали аркуші, на яких зазначали власні сподівання від тренінгу. Так, учителі давали відповіді на запитання «Чому я беру участь у тренінгу?», «Що нового я хочу дізнатися у процесі тренінгу?», «Які знання я бажаю отримати?» [8]. Наприкінці виконання вправи обов'язковим було проведення аналізу та обговорення представлених побажань, таких як, отримання нових знань та умінь, досвіду спілкування та взаємодії, підвищення професійної компетентності тощо.

Формуванню вміння швидкого реагування під час контактів з різними людьми, розвитку емпатії та рефлексії передбачала рольова гра «Карусель», під час якої учасники утворювали два кола, кожен сідав навпроти іншого. Далі відбувався ряд зустрічей, причому кожного разу з новою людиною. Завдання для учасників було таким: максимально легко вступити у контакт, підтримати розмову і попрощатися. Гра проходила за принципом каруселі.

У процесі виконання гри використовувались проблемні ситуації. Наведемо окремі з них:

- перед Вами колега, з яким Ви непогано знайомі, але дуже давно не бачились. Ви радієте цій зустрічі...
- перед Вами незнайомий авторитетний учитель, з яким давно мрієте поспілкуватися. Познайомтесь із ним...

По закінченню гри аналізувалися важливість усвідомлення того, як кожен учасник комунікації сприймався та оцінювався іншими («Я – очима інших»).

Зняття емоційної та поведінкової скрутості, формуванню навичок відвертих висловлювань сприяло використання у процесі роботи методу незавершених речень «Без маски» [15], коли учасникам у якості домашнього завдання пропонувалося продовжити твердження наступного змісту: «Найбільше мені подобається, коли люди, що мене оточують...»; «Чого мені дійсно по-справжньому хочеться, так це...»; «Іноді оточуючі не розуміють мене, тому що...»; «Вірю, що я...»; «Мені буває соромно, коли я...»; «Найбільше мене дратує, що я...» тощо. Обговорення проходило в парах, під час якого увага зосереджувалася на змінах, які відбулися у ставленні до себе через відвертість, які сприятимуть у майбутньому саморозкриттю та саморозвиткові.

З метою активізації самопізнання та пізнання інших людей (друзів, колег, близьких), використовували вправу «Вмію». Слухачам потрібно було написати на невеликому аркуші паперу чотири рази слово "Вмію", одне з яких не ідентифікується із ними. По-черзі учасники намагалися відгадати, яке з висловлювань правдиве, а яке - ні. Для кращого самопізнання доцільно застосувати вправу "Аукціон бажань", під час якої учасники повинні зробити вибір між подарунками долі, які можуть купити за різну номінальну вартість (кожен має тільки десять, а лотів – двадцять). Придбавши ті, чи інші бажання, слухачі мотивували вибір і враження про них та обґрунтовували можливі варіанти, якщо б їх не придбали, або замінили на іншу покупку. Виконання таких вправ дає можливість слухачам здійснювати рефлексивний аналіз, який відкриє можливості для максимального розкриття своїх особистісних, професійних якостей та моделювання можливої перспективи успіху чи ризику в цих життєвих ситуаціях.

Однією з основних форм роботи, що сприяє розвитку рефлексивного аналізу є розгляд ситуацій педагогічного змісту. У цьому сенсі доцільним є запропонований Дж. Джиббсом метод «структурованого брифінгу», який реалізується за шістьма основними стадіями [20]:

1) опис («Що сталося? Намагайтесь не висловлювати суджень і не робити висновків. Просто опишіть ситуацію»);

2) почуття («Якими були Ваші емоції та почуття? Поки що не аналізуйте їх, просто опишіть»);

3) оцінка («Оцініть, що було гарного, а що поганого в набутому вами досвіді»);

4) аналіз («Що можна винести з цієї ситуації? Залучіть сторонні ідеї, які можуть допомогти осягнути сенс того, що трапилось. Що відбувається насправді? Чи істотно відрізняється досвід, набутий іншими людьми в даній ситуації?»);

5) висновки («Який загальний висновок можна зробити з даної ситуації? Які висновки можете зробити щодо вашої коректної, унікальної особистості, ситуації або методів роботи?»);

6) план дій («Що ви збираєтесь робити по-іншому в подібній ситуації наступного разу?», «Які кроки ви збираєтесь зробити на підставі того, про що ви дізналися?»). Ефективною при цьому є робота в малих групах – наприклад, групова робота з осмислення проблемних ситуацій навчального процесу з позиції різних суб'єктів – учнів, батьків, учителів, адміністрації тощо з наступним міжгруповим обговоренням.

Висновки. На підставі викладеного вище, можна зробити висновок, що реалізована програма розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти є ефективною і вартує впровадження для різних категорій слухачів. Натомість навчальні плани курсів підвищення кваліфікації мають недостатню кількість годин, відведених на психологічну підготовку в умовах післядипломної педагогічної освіти, у межах якої можливо ініціювати розвиток рефлексії вчителів, і, відповідно, дефіцит активних та інтерактивних форм навчання, які забезпечують розвиток умінь рефлексивного аналізу особистості та особливостей перебігу професійної діяльності педагогів, все ж деякі елементи такої діяльності варто вводити у відповідні модулі навчальних планів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Література

1. Акимова Г. Е. SUPERинтеллект. Эффективный тренинг для развития природной гениальности / Галина Евгеньевна Акимова. — СПб. : Лениздат, 2007. — 320 с. 2
2. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания : избр. психол. труды / Борис Герасимович Ананьев ; [под ред. А. А. Бодалева]. — М. ; Воронеж, 1996. — 384 с. — (Психологи отечества : избр. психолог. труды: в 70 т.)
3. Балл Г.О. Методологічні засади гуманізації (особистісної орієнтації) професійної діяльності та підготовки до неї / Георгій Олексійович Балл // Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посібник ; за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. — Хмельницький : ТУП, 2001. — С. 5—25.
4. Бех І. Д. Психологічні механізми сходження до особистості до духовних цінностей / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. — 2011. — № 2. — С. 37—44.
5. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: монографія / Олена Іванівна Бондарчук. — К. : Наук. світ, 2008. — 318 с.
6. Варбан М. Ю. Рефлексія професійного становлення в студентські роки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія; історія психології» / Марина Юріївна Варбан. — К., 1998. — 21 с.
7. Вульфів Б. З. Педагогіка рефлексії / Б. З. Вульфів, В. Н. Харькин. — М. : Магістр, 2001. — 112 с.
8. Карамушка Л. М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління : метод. рекомендації / Л. М. Карамушка, М. П. Малигіна. — К. — Рівне, 2003. — 20 с.
9. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / Анатолий Викторович Карпов // Психол. журн. — 2003. — Т. 24, № 5. — С. 45—57.
10. Марусинець М. М. Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів : теорія та практика формування : монографія / Мар'яна Михайлівна Марусинець ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2012. — 420 с.
11. Метаева В. А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика : дис. доктора пед. наук : 13.00.08 / Валентина Александровна Метаева. — Екатеринбург, 2006. — 357с.
12. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підр. / Валентина Вікторівна Москаленко. — К. : Центр навч. літератури, 2005. — 624 с.

13. Найдюнов М. Проблема суб'єкта в рефлексивній психології / Михайло Найдюнов // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В. О. Татенка]. – К. : Либідь, 2006. – С. 197–230.
14. Палько Т. В. Психологічна програма розвитку рефлексії вчителів в умовах післядипломної педагогічної світи / Тетяна Василівна Палько // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — Т. 1; за ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки. — 2014. — Вип. 41. — С. 163—168.
15. Семенов И. Н. Рефлексивная психология и педагогика творческого мышления / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов. – Запорожье, 1992.
16. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посібник / Валентина Анатоліївна Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
17. Слостенин В. А. Рефлексивная культура учителя как субъекта педагогической деятельности / В. А. Слостенин, В. К. Елисеев // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № 5. – С. 37–42.
18. Смірнова Я. Особливості розвитку професійної рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти / Яна Смірнова : [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ird.npu.edu.ua/files/smironova.pdf>.
19. Янчук В. А. Введение в современную социальную психологию / Владимир Александрович Янчук. — Мн. : АСАР, 2005. — 768 с.
20. Gibbs G. Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods : [monograph online] / G. Gibbs. – 1988. – Reproduced by the Geography Discipline Network: 2001 . [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www2.glos.ac.uk/gdn/gibbs/index.htm>.
21. Korthagen F. Levels in reflection: core reflection as a means to enhance professional growth / F. Korthagen, A. Vasalos // Teachers and Teaching: theory and practice. – 2005. – 11 (1). – P. 47–71.

References

1. Akimova G. E. SUPERintellekt. Jeffektivnyj trening dlja razvitija prirodnoj genial'nosti / Galina Evgen'evna Akimova. — SPb. : Lenizdat, 2007. — 320 s. 2
2. Anan'ev B. G. Psihologija i problemy chelovekoznaniija : izbr. psihol. trudy / Boris Gerasimovich Anan'ev ; [pod red. A. A. Bodaleva]. — M. ; Voronezh, 1996. — 384 s. — (Psihologi otechestva : izbr. psiholog. trudy: v 70 t.)
3. Ball H.O. Metodolohichni zasady humanizatsii (osobystisnoi oriantatsii) profesiinnoi diialnosti ta pidhotovky do nei / Heorhii Oleksiiovych Ball // Psykholohiia pratsi ta profesiinnoi pidhotovky osobystosti : navch. posibnyk ; za red. P. S. Perepelytsi, V. V. Rybalky. — Khmelnytskyi : TUP, 2001. — S. 5—25.
4. Bekh I. D. Psykholohichni mekhanizmy skhodzhennia do osobystosti do dukhovnykh tsinnostei / Ivan Dmytrovych Bekh // Pedahohika i psykholohiia. – 2011. – № 2. – S. 37–44.
5. Bondarchuk O. I. Sotsialno-psykholohichni osnovy osobystisnoho rozvytku kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u profesiinii diialnosti: monohrafiia / Olena Ivanivna Bondarchuk. — K. : Nauk. svit, 2008. — 318 s.
6. Varban M. Yu. Refleksiiia profesiinoho stanovlennia v studentski roky: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand.psykhol. nauk : spets. 19.00.01 «Zahalna psykholohiia; istoriia psykholohii» / Maryna Yuriivna Varban. – K., 1998. – 21 s.
7. Vul'fov B. Z. Pedagogika refleksii / B. Z. Vul'fov, V. N. Har'kin. – M. : Magistr, 2001. – 112 s.
8. Karamushka L. M. Vykorystannia interaktyvnykh tekhnik u protsesi pidhotovky menedzheriv ta personalu osvitnikh orhanizatsii do upravlinnia : metod. rekomendatsii / L. M Karamushka, M. P. Malyhina. — K. — Rivne, 2003. — 20 s.
9. Karpov A. V. Refleksivnost' kak psihicheskoe svojstvo i metodika ee diagnostiki / Anatolij Viktorovich Karpov // Psihol. zhurn. – 2003. – T. 24, № 5. – S. 45–57.

10. Marusynets M. M. Profesiina refleksiiia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv : teoriia ta praktyka formuvannia : monohrafiia / Mar'iana Mykhailivna Marusynets ; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Prykarpatskyi nats. un-t im. V. Stefanyka. — Ivano-Frankivsk, 2012. — 420 s.
11. Metaeva V. A. Razvitie professional'noj refleksii v poslediplomnom obrazovanii: metodologija, teoriia, praktika : dis. doktora ped. nauk : 13.00.08 / Valentina Aleksandrovna Metaeva. — Ekaterinburg, 2006. — 357s.
12. Moskalenko V. V. Sotsialna psykholohiia : pidr. / Valentyna Viktorivna Moskalenko. — K. : Tsentri navch. literatury, 2005. — 624 s.
13. Naidonov M. Problema sub'iekta v refleksyvni psykhologii / Mykhailo Naidonov // Liudyna. Sub'iekt. Vchynok : filosofsko-psykholohichni studii / [za zah. red. V. O. Tatenka]. — K. : Lybid, 2006. — S. 197–230.
14. Palko T. V. Psykholohichna prohrama rozvytku refleksii vchyteliv v umovakh pisliadyplomnoi pedahohichnoi svity / Tetiana Vasylivna Palko // Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. — T. 1; za red. S. D. Maksymenko, L. M. Karamushky. — 2014. — Vyp. 41. — S. 163—168.
15. Semenov I. N. Refleksivnaja psihologija i pedagogika tvorcheskogo myshlenija / I. N. Semenov, S. Ju. Stepanov. — Zaporozh'e, 1992.
16. Semychenko V. A. Psykholohiia pedahohichnoi diialnosti : navch. posibnyk / Valentyna Anatoliivna Semychenko. — K. : Vyshcha shkola, 2004. — 335 s.
17. Slastenin V. A. Refleksivnaja kul'tura uchitelja kak sub#ekta pedagogicheskoi dejatel'nosti / V. A. Slastenin, V. K. Eliseev // Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka. — 2005. — № 5. — S. 37–42.
18. Smirnova Ya. Osoblyvosti rozvytku profesiinoi refleksii vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity / Yana Smirnova : [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu <http://www.ird.npu.edu.ua/files/smirnova.pdf>.
19. Janchuk V. A. Vvedenie v sovremennuju social'nuju psihologiju / Vladimir Aleksandrovich Janchuk. — Mn. : ASAR, 2005. — 768 s.
20. Gibbs G. Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods : [monograph online] / G. Gibbs. — 1988. — Reproduced by the Geography Discipline Network: 2001 . [Elektronnyi resurs]. Rezhim dostupu: <http://www2.glos.ac.uk/gdn/gibbs/index.htm>.
21. Korthagen F. Levels in reflection: core reflection as a means to enhance professional growth / F. Korthagen, A. Vasalos // Teachers and Teaching: theory and practice. — 2005. — 11 (1). — P. 47–71.

Палько Т.В.

Технологическое обеспечение развития профессиональной рефлексии учителей-слушателей курсов последипломного педагогического образования

В статье осуществлено комплексное психодиагностическое исследование профессиональной рефлексии учителей, определены уровни сформированности профессиональной рефлексии и технологии, при помощи которых происходит активизация специально организованного обучения в условиях последипломного педагогического образования. Одним из важных психологических средств развития рефлексии учителей в условиях последипломного педагогического образования является тренинг. Предложена программа тренинга по развитию рефлексии, которая состоит из трех взаимосвязанных учебных модулей: 1) «Рефлексия: сущность, составляющие и факторы развития»; 2) «Аффективно-оценочная составляющая развития рефлексии учителей» (направлена на формирование позитивного отношения учителей к развитию рефлексии через актуализацию мотивов самопознания, саморазвития, саморегуляции и самоконтроля); 3.) «Регулятивно-процессуальная составляющая развития рефлексии учителей - совершенствование умений и навыков педагогов по осуществлению и развитию рефлексии в профессиональной деятельности в соответствии с определенными в авторской модели

критериев и показателей. Активными методами тренинга выступили - мозговой штурм, групповая дискуссия, интерактивные упражнения и тому подобное.

Ключевые слова: рефлексия; профессиональная рефлексия; учителей-слушателей курсов последипломного педагогического образования; критерии; тренинг

Pal'ko T.V.

Technological support for the development of professional reflection of teachers-students of postgraduate pedagogical education courses

The article provides a comprehensive psychodiagnostic study of teachers' professional reflection, determines the levels of formation of professional reflection and technology, with the help of which activation of specially organized training in the conditions of postgraduate pedagogical education takes place. Training is one of the important psychological means of developing teachers' reflection in postgraduate pedagogical education. A reflection training program is proposed, which consists of three interrelated educational modules: 1) "Reflection: the essence, components and development factors"; 2) "Affective and appraisal component of the development of reflection of teachers" (aimed at forming a positive attitude of teachers towards the development of reflection through the actualization of the motives of self-knowledge, self-development, self-regulation and self-control); 3.) "The regulatory and procedural component of the development of reflection of teachers is the improvement of teachers' skills and abilities in implementing and developing reflection in professional activities in accordance with certain criteria and indicators set out in the author's model. Active methods of training were made - brainstorming, group discussion, interactive exercises and the like.

Keywords: reflection; professional reflection; teachers-students of postgraduate pedagogical education courses; criteria; training

УДК 159.9:316.6:4.5

ORCID: 0000-0003-0053-481

ЯЦИНА ОЛЕНА ФЕДОРІВНА

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології ДВНЗ
«Ужгородський національний університет», м. Ужгород*

СТРУКТУРА І ЛОГІКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИК ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО ПАРТНЕРСТВА І БАТЬКІВСТВА

У статті представлено стратегію дослідження, що дозволяє здійснити опис та інтерпретацію якісно різних аспектів суб'єктивних складових конструювання практик партнерства та батьківства: ціннісних смислів, ролей, функціональності, ідентичностей. Запропонована модель емпіричного дослідження логічно поєднує якісний і кількісний аналізи, уможливує застосування триангуляції даних. Завдяки цьому фокус дослідницької уваги успішно зміщується на ті аспекти у конструюванні практик та їхніх трансформацій, котрі найбільш точно відтворюють інтенціональні смислоутворювальні концепти шлюбу, сім'ї, партнерства та батьківства. Визначено мультипарадигмальні координати дослідження, де обґрунтовано методологічні засади (феноменологічний, нарративний і дискурсивний підхід), теоретичні (опис і аналіз концептуальних положень множинності ідентифікацій, процес самореференції ідентичностей,